

Katarzyna Anna Nawrot

Instytut Gospodarki Międzynarodowej, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
ORCID 0000-0002-0830-707X

CYWILIZACJA INFORMACYJNA – AZJATYCKA PERSPEKTYWA

Abstrakt: W pracy ukazano miejsce Azji Wschodniej we współczesnej gospodarce światowej w kontekście zachodzących przesilen cywilizacyjnych i tworzącej się cywilizacji informacyjnej. Dokonano określenia atrybutów tworzącej się cywilizacji informacyjnej oraz identyfikacji wskaźników pozwalających na ocenę udziału w niej poszczególnych gospodarek. Na podstawie określonych atrybutów i wskaźników cywilizacji informacyjnej dokonano próby umiejscowienia regionu Azji Wschodniej w kreującej się cywilizacji, wskazując, że w regionie można zaobserwować hybrydowy charakter przejścia do cywilizacji informacyjnej z jednoczesnym nakładaniem się zarówno cywilizacji przemysłowej, jak i cywilizacji agrarnej. Przyszłość krajów azjatyckich w tworzącej się cywilizacji informacyjnej będzie uzależniona od wykorzystania potencjału całego regionu oraz komplementarności poszczególnych gospodarek, co ma szansę umożliwić nie tylko aktywną partycypację w tzw. czwartej rewolucji przemysłowej (Przemysł 4.0), ale też jej tworzenie i przewodnictwo oraz dalszy awans cywilizacyjny społeczeństw azjatyckich. Warunkiem *sin qua non* takiego scenariusza będzie utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa w regionie i świecie, co okazuje się największym wyzwaniem kolejnych dekad XXI wieku.

Słowa kluczowe: przesilenia cywilizacyjne, cywilizacja informacyjna, Azja Wschodnia

INFORMATION CIVILIZATION – ASIAN PERSPECTIVE

Abstract: The paper shows the place of East Asia in the contemporary world economy in the context of the ongoing civilizational turning points and the emerging information civilization. The attributes of the emerging information civilization were determined and indicators were identified that allow for the assessment of the participation of individual economies of East Asia in information civilization. Based on specific attributes and indicators of information civilization, an attempt was made to place East Asia in the emerging civilization, indicating that in the region a hybrid nature of the transition to information civilization can be observed with the simultaneous overlap of both industrial and agrarian civilizations. The future of East Asian countries in the emerging information civilization will depend on the use of the potential of the entire region and the complementarity of individual economies, which may enable not only active participation in the fourth industrial revolution (Industry 4.0), but its creation and leadership, followed by further

civilizational advancement of Asian societies. However, the *sin qua none* of such a scenario will be maintaining peace and security in the region and the world economy at large, which turns out to be the greatest challenge of the next decades of the 21st century.

Keywords: civilizational turning points, information civilization, East Asia

Wstęp

Przedstawiając problematykę cywilizacji informacyjnej z perspektywy azjatyckiej w niniejszej pracy rozważania odniesiono do regionu Azji Wschodniej, obejmującego piętnaście gospodarek subregionów Azji Północno- i Południowo-Wschodniej, tj. Chiny, Japonię, Koreę Południową, Hongkong, Tajwan oraz dziesięć krajów należących do stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej – ASEAN (Association of Southeast Asian Nations), tj. Filipiny, Indonezję, Malezję, Tajlandię, Singapur (założycieli stowarzyszenia) oraz Brunei, Kambodżę, Laos, Mjanmę i Wietnam (późniejszych sygnatariuszy).

Analiza potencjału gospodarczego oraz charakteru procesów wzrostu i rozwoju w ostatnich dekadach pozwala na stwierdzenie, że Azja należy obecnie do najbardziej dynamicznie rozwijających się obszarów gospodarki światowej. Jednocześnie region charakteryzuje się ogromnym zróżnicowaniem pod względem gospodarczym, społecznym, kulturowym, technologicznym oraz partycypacji w tworzącej się cywilizacji informacyjnej. Tym samym w Azji Wschodniej można zaobserwować hybrydowy charakter przejścia do cywilizacji informacyjnej z jednoczesnym nakładaniem się zarówno cywilizacji przemysłowej, jak i cywilizacji agrarnej.

Celem niniejszego rozdziału jest ukazanie miejsca Azji Wschodniej we współczesnej gospodarce światowej w kontekście zachodzących przesileni cywilizacyjnych i tworzącej się cywilizacji informacyjnej. W pierwszej części rozdziału dokonano określenia atrybutów tworzącej się cywilizacji informacyjnej oraz identyfikacji wskaźników pozwalających na ocenę udziału w niej poszczególnych gospodarek. Na podstawie określonych atrybutów i wskaźników cywilizacji informacyjnej dokonano próby umiejscowienia regionu Azji Wschodniej w kreującej się cywilizacji. Wnioski podsumowujące rozdział zawarto w zakończeniu.

Przesilenia cywilizacyjne i przejście do cywilizacji wiedzy

Globalizacja i rewolucja informacyjna, jak wskazuje Kleer (2016, s. 135; 2021, s. 106–107), pociągnęły za sobą skutki prowadzące z jednej strony do przechodzenia do cywilizacji informacyjnej, czy też cywilizacji wiedzy¹, a z drugiej –

¹ W tym miejscu należy wskazać na trudności konceptualizacji tworzącej się cywilizacji, jak również niejednoznaczność samego nazewnictwa. W niniejszej pracy stosuje się terminy zarówno cywilizacji informacyjnej, jak i cywilizacji wiedzy. Przyjmuje się, że cywilizacja

w znacznej części świata z cywilizacji agrarnej czy agrarno-przemysłowej w cywilizację przemysłową z naskórkowym nalotem cywilizacji wiedzy. W związku z tym, że nowa cywilizacja dopiero się kształtuje, trudno precyzyjnie wskazać na wszystkie jej przejawy oraz tworzące je składniki. Podejmując próbę określenia pewnych atrybutów cywilizacji informacyjnej można wskazać na następujące elementy tworzące wspólny, wzajemnie się warunkujący system (por. Kleer, Nawrot 2018, s. 289–291; Nawrot 2018, s. 78–79):

- wysokiej jakości system edukacyjny, obejmujący przeważającą część społeczeństwa;
- większość społeczeństwa zamieszkująca ośrodki miejskie, charakteryzujące się dobrą dynamiką rozwojową oraz zapewnieniem mieszkańcom dóbr wspólnych, w tym nowoczesnej przestrzeni publicznej, przy stosunkowo wysokim poziomie bezpieczeństwa i pełnym zatrudnieniu;
- długi okres ciągłości pokoleniowej w ośrodkach miejskich;
- wysoki stopień innowacyjności ekonomicznej i technicznej grup społecznych zamieszkujących ośrodki miejskie;
- istnienie wysokiej kreatywności kulturowej; klasy kreatywnej;
- zdolności dostosowawcze państwa;
- zdolności dostosowawcze społeczeństwa;
- umiejętność zarządzania wielokulturowością, w tym:
- zminimalizowanie konfliktogenności między systemami kulturowymi,
- umiejętność współdziałania różnych grup ludzkich w tworzeniu dóbr wspólnych,
- konieczność kształtowania nowych zasad współistnienia i współpracy między-ludzkiej,
- kształtowanie pozytywnego stosunku społeczeństwa do wielokulturowości poprzez m.in. komunikację społeczną, system powiązań, świadomość charakteru przyszłych wyzwań, w coraz większym stopniu o charakterze uniwersalnym i globalnym.

W tabeli 1. podjęto próbę doboru wskaźników charakteryzujących poszczególne atrybuty cywilizacji wiedzy w obecnych warunkach przesilenia cywilizacyjnego.

Miejsce Azji Wschodniej w cywilizacji informacyjnej

Kraje azjatyckie – w przedstawionym ujęciu regionu Azji Wschodniej – wspólnie zdołały włączyć się w drugiej połowie XX wieku w procesy globalizacji oraz wykorzystać związane z tym możliwości, co przełożyło się na znaczny wzrost uprzemysłowienia oraz dobrobytu poszczególnych krajów². Imponujący wzrost

informacyjna jest etapem przejścia do cywilizacji wiedzy. Nie mniej jednak oba terminy stosowane są zamiennie.

² Więcej na temat procesów globalizacji i regionalizacji w Azji Wschodniej zob. Nawrot (2004, 2007, 2020, 2021, 2023).

Tabela 1. Atrybuty i wskaźniki cywilizacji wiedzy

Atrybuty	Wskaźniki
Dobry, wysokiej jakości system edukacyjny, obejmujący przeważającą część społeczeństwa	Średnia liczba lat nauki; % społeczeństwa z umiejętnością czytania i pisania; % społeczeństwa z edukacją w szkole średniej i wyższej;
Znacząca część społeczeństwa zamieszkująca ośrodki miejskie	% społeczeństwa zamieszkujący w ośrodkach miejskich;
Długi okres ciągłości pokoleniowej w ośrodkach miejskich, charakteryzujących się względnie dobrą dynamiką rozwojową	okres ciągłości pokoleniowej; dynamika rozwojowa miast
Wysoki stopień innowacyjności ekonomicznej i technicznej grup społecznych zamieszkujących ośrodki miejskie	% użytkowników Internetu; innowacyjność (stadium rozwoju stymulowanego innowacyjnością); udział eksportu high-tech i ICT;
Istnienie wysokiej kreatywności kulturowej; klasy kreatywnej	udział klasy kreatywnej w społeczeństwie;
Zdolności dostosowawcze państwa	charakter państwa (słabe, upadłe itp.);
Umiejętność zarządzania wielokulturowością	poziom konfliktogenności; poziom bezpieczeństwa;
Coraz silniejszy system powiązań między różnymi społecznościami, narodami czy państwami wskutek nowych form komunikacji	system powiązań gospodarczych, politycznych i społecznych;

Źródło: opracowanie własne.

dochodów ludności, któremu towarzyszył coraz wyższy poziom rozwoju społecznego oraz spadek ubóstwa, wraz z długotrwałym charakterem zachodzących procesów, zdecydowały o awansie cywilizacyjnym gospodarek wschodnioazjatyckich, a jednocześnie wzroście znaczenia całego regionu w gospodarce światowej.

O awansie gospodarek wschodnioazjatyckich zdecydował – w decydującej mierze – zasób produkcyjny, na którym opierała się cywilizacja przemysłowa, mianowicie czynnik pracy oraz jego charakter sprowadzający się do wysokiej podaży taniej siły roboczej w regionie, w szczególności w Chinach. Należy też podkreślić, że w drugiej połowie XX wieku w krajach Azji Wschodniej dominowała ludność w wieku produkcyjnym. Tym samym współcześnie Azja Wschodnia partycypuje w niemal jednej trzeciej zarówno światowego PKB, światowego eksportu i importu, jak i światowej populacji.

Odnosząc się do nie do końca jeszcze zdefiniowanych atrybutów cywilizacji informacyjnej nie budzi wątpliwości, że podstawowym zasobem produkcyjnym nowej cywilizacji jest informacja, systemy informacyjne, a dalej wiedza. Próbując dokonać oceny miejsca Azji Wschodniej w tworzącej się cywilizacji informacyj-

nej, w tabeli 2. przedstawiono wybrane statystyki obrazujące miejsce regionu oraz tworzących je krajów w cywilizacji informacyjnej. W tym celu wykorzystano zidentyfikowane, umowne atrybuty charakteryzujące cywilizację informacyjną, a następnie doboru – na ile było to możliwe – wskaźników charakteryzujących poszczególne atrybuty cywilizacji (zob. tab. 1).

Tabela 2. Azja Wschodnia a cywilizacja wiedzy

Atrybuty cywilizacji wiedzy	Azja Wschodnia	Wskaźniki
Dobry, wysokiej jakości system edukacyjny, obejmujący przeważającą część społeczeństwa	TAK	Średnia liczba lat nauki – 9,2; 93,3% społeczeństwa z umiejętnością czytania i pisania (95,4% mężczyźni; 91,1% kobiety);
Znacząca część społeczeństwa zamieszkująca ośrodki miejskie	TAK	Większość społeczeństwa zamieszkująca ośrodki miejskie; średni poziom urbanizacji – 63%;
Długi okres ciągłości pokoleniowej w ośrodkach miejskich, charakteryzujących się względnie dobrą dynamiką rozwojową	Niski okres ciągłości pokoleniowej; Wysoka dynamika rozwojowa	Niski okres ciągłości pokoleniowej; Wysoka dynamika rozwojowa
Wysoki stopień innowacyjności ekonomicznej i technicznej grup społecznych zamieszkujących ośrodki miejskie	TAK; wysoki	Średnio 76% społeczeństwa użytkowników Internetu; 1/3 krajów regionu zaklasyfikowana do stadium rozwoju stymulowanego innowacyjnością;
Istnienie wysokiej kreatywności kulturowej; klasy kreatywnej	TAK, wysoki	Wysoki udział klasy kreatywnej;
Zdolności dostosowawcze państwa	TAK; wysokie	Zróżnicowanie państw; tylko najmniej rozwinięty kraj, tj. Mjanma, oceniona jako państwo słabe;
Umiejętność zarządzania wielokulturowością	TAK; wysoka	Niski poziom konfliktogenności; bardzo wysoki poziom bezpieczeństwa;
Coraz silniejszy system powiązań między różnymi społecznościami, narodami czy państwami, wskutek nowych form komunikacji	TAK; silny system powiązań	Silny i rosnący system powiązań regionalnych i globalnych;

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNDP (2023), WDI (2023), WEF (2017).

Azja Wschodnia wyróżnia się na tle całej gospodarki światowej bardzo dobrym systemem edukacyjnym, obejmującym przeważającą część społeczeństwa. Egzemplifikacją tego są od lat niskie wskaźniki analfabetyzmu w regionie, a jednocześnie wysoki poziom piśmiennictwa, średnia liczba lat nauki oraz udział społeczeństwa kończącego naukę na poziomie średnim i wyższym (por. tab. 4). Według ostatniego raportu Human Development Report z 2022 r. średnia liczba lat nauki w Azji Wschodniej i Pacyfiku wyniosła 7,8 roku, w porównaniu do 6 lat

w Afryce Subsaharyjskiej oraz średniej światowej na poziomie 8,6 lat (UNDP 2022, s. 275). Umiejętności czytania i pisanie niemal we wszystkich krajach posiada ponad 95% społeczeństwa. Jedyne w najmniej rozwiniętych krajach regionu – Kambodży i Laosie – wskaźnik piśmiennictwa wyniósł odpowiednio 84% i 87% (WDI 2023). Wydatki rządowe na edukację oscylują od 1,6% PNN w Mjanmie do 4,6% PNN w Korei Południowej (por. tab. 3). Notuje się coraz większe postępy w wymiarze edukacji, jak również w edukacji cyfrowej, w szczególności wśród młodego pokolenia, które będzie ukorzeniać cywilizację wiedzy, a co ważniejsze, eliminować te elementy cywilizacji przemysłowej czy agrarnej, które mają hamujący wpływ na rozwój cywilizacji wiedzy. Imponujący jest również stale rosnący udział użytkowników Internetu, który w większości krajów regionu wynosi ponad 90% i jest najwyższy na świecie. Prym w tym względzie wiodą Brunei (98%), Korea Południowa (96%), Malezja (96,7%), Singapur (92%) oraz Hongkong (92%), a mniej niż połowa społeczeństwa korzysta z Internetu jedynie w Mjanmie (44%) – por. tab. 3.

Poziom urbanizacji w Azji Wschodniej średnio przekracza 60%. Do najbardziej zurbanizowanych krajów należą Japonia i Korea Południowa – odpowiednio 91,2% i 81,4% społeczeństwa zamieszkuje ośrodki miejskie (WDI 2023). Według danych Organizacji Narodów Zjednoczonych to Azja była motorem napędowym procesów urbanizacji w XX wieku. Obserwowany był tym samym intensywny wzrost populacji w miastach, w szczególności w Chinach oraz chaotyczny charakter rozwoju miast i megamiast (Kleer, Nawrot 2018, s. 21–23). Pomimo wysokiej dynamiki wzrostu populacji azjatyckie miasta oceniane są znacznie lepiej pod względem bezpieczeństwa w porównaniu z ośrodkami miejskimi na innych kontynentach. Jednocześnie biorąc pod uwagę miasta ze strategią *smart city* to pozycja miast azjatyckich zdecydowanie wyróżnia się na tle gospodarki światowej (Lee, Park 2021, s. 232–234).

Jednym z ważnych składników określających zdolności adaptacyjne danego systemu jest względnie długi okres ciągłości, co w odniesieniu do ośrodków miejskich oznacza ciągłość pokoleniową społeczności zamieszkującej ośrodki miejskie. W przypadku krajów azjatyckich – na obecnym etapie rozwoju – ciągłość pokoleniową azjatyckich ośrodków miejskich należy określić jako niską, co wynika z wysokiej dynamiki procesów urbanizacyjnych, będących konsekwencją szybkiego procesu uprzemysłowienia w XX wieku.

Można się spodziewać, że w warunkach cywilizacji wiedzy miasta będą zamieszkiwane przez grupy społeczne charakteryzujące się stosunkowo wysokim stopniem innowacyjności ekonomicznej i technicznej. Istotne znaczenie dla dynamiki nowej cywilizacji będą miały ponadto grupy o stosunkowo wysokiej kreatywności kulturowej, zdolne do kształtowania kultury duchowej, ale także różnych ideologii służących rozwojowi nie tylko ekonomicznemu, ale przede wszystkim społecznemu (Nawrot 2018, s. 79–80). Może się to przekładać na proponowanie różnorodnych rozwiązań, w tym w zakresie systemu politycznego tworzącego względnie korzystny konsensus dla wszystkich, a co najmniej dla większości grup zamieszkujących miasta.

W odniesieniu do innowacyjności na poziomie makroekonomicznym według klasyfikacji Światowego Forum Gospodarczego w Davos pięć gospodarek regionu, tj. Hongkong, Japonia, Korea Południowa, Singapur oraz Tajwan, znajduje się w stadium rozwoju stymulowanego innowacjami, a Malezja jest w fazie przejścia z grupy krajów o rozwoju stymulowanym efektywnością do rozwoju stymulowanego innowacyjnością. Chiny, Indonezja oraz Tajlandia zostały zaklasyfikowane do grupy krajów o rozwoju stymulowanym efektywnością, a Brunei, Filipiny i Wietnam do będących w fazie przejścia do gospodarki stymulowanej efektywnością. Najniższym poziomem innowacyjności cechują się najmniej rozwinięte kraje regionu – Mjanma, Laos i Kambodża, które zostały sklasyfikowane w stadium rozwoju stymulowanym czynnikami (WEF 2017; Nawrot 2021, s. 165–168). Zwracają uwagę bardzo wysokie oraz rosnące wskaźniki udziału eksportu high-tech (32,9%) oraz ICT (27,6%) w krajach azjatyckich. Są one znacznie wyższe niż średnia światowa – odpowiednio 21,9% i 13,4%.

W warunkach przejścia cywilizacyjnego konieczne będą umiejętności dostosowawcze państwa do nowych i szybko zmieniających się realiów. Państwo będzie musiało sprostać nowym wyzwaniom związanym z charakterem cywilizacji wiedzy oraz pełnić nowe funkcje, których nie było w przeszłości, bądź były zbędne w warunkach cywilizacji przemysłowej. Zdolności dostosowawcze państwa do nowych wyzwań czy zagrożeń powinny być bardziej skuteczne w przypadku państw ustabilizowanych o długiej ciągłości państwa. W większości państw azjatyckich należy wskazać na stosunkowo silne umiejętności dostosowawcze państw, co pokazały kryzysy finansowe, gospodarcze oraz pandemia Covid-19.

Analogicznie społeczeństwa będą zmuszone do adaptacji do nieustannie zmieniających się realiów cywilizacji wiedzy. Tym samym konieczne będzie ukształtowanie w społeczeństwie pozytywnego stosunku do szybko zachodzących zmian, zarówno o charakterze ekonomicznym, społecznym, jak i politycznym.

Jednym z ważniejszych warunków funkcjonowania cywilizacji wiedzy będzie ukształtowanie umiejętności współdziałania różnych grup ludzkich w tworzeniu dóbr wspólnych i sprostaniu wyzwaniom, których charakter będzie w coraz większym stopniu uniwersalny. Wymagać to będzie nie tylko kształtowania nowych zasad współdziałania, ale też rezygnacji z części zasad dotychczas obowiązujących. Trudności dostosowawcze będą w dużej mierze związane ze zróżnicowanymi systemami kulturowymi oraz koniecznością nie tylko zminimalizowania konfliktogenności pomiędzy nimi, ale i ścisłej współpracy. Cywilizacja wiedzy musi więc ukształtować pozytywny stosunek społeczeństwa do wielokulturowości, która będzie coraz powszechniejsza, zarówno w zakresie oraz charakterze komunikacji społecznej, jak i w systemie powiązań. W tym kontekście wydaje się, że w silnie zróżnicowanej kulturowo Azji Wschodniej pragmatyzm gospodarczy dominuje nad animozjami wynikającymi ze zróżnicowanych systemów kulturowych.

Wyzwania dla gospodarek azjatyckich w warunkach przesileń cywilizacyjnych

Podjęwając rozważania na temat miejsca Azji Wschodniej w warunkach przesileń cywilizacyjnych i tworzącej się nowej cywilizacji warto zasygnalizować wybrane wyzwania, które wynikają ze specyfiki przesileń cywilizacyjnych.

Cywilizacja informacyjna stanowi swego rodzaju „przedsiónek” czy „pomost” do cywilizacji wiedzy. W takim też rozumieniu dostęp do informacji nie oznacza dostępu do wiedzy. W przypadku krajów azjatyckich, w szczególności tych rozwijających się, wykorzystywanie nowych technologii jest już, a może stać się jeszcze groźniejszym narzędziem kontroli, inwigilacji i manipulacji społeczeństw przez aparat państwa. Jednocześnie znaczenie państwa w korzystaniu ze zdobyczy cywilizacji informacyjnej dla dobra wspólnego i ich dyfuzja na społeczeństwo, w tym na rzecz spójności, inkluzywności i świadomości społecznej, pozostają bezsprzeczne.

O ile nowe technologie umożliwiają stosowanie nowych form przekazu informacji, a jednocześnie mogą być narzędziem ich kontroli, manipulacji i inwigilacji, o tyle całkowite ograniczenie przekazu internetowego – przynajmniej w długim okresie – nie jest możliwe. Przykładem tego jest chociażby stosowanie technologii VPN i korzystanie na terytorium Chin z zabronionych przez władze platform takich jak np. Facebook, Twitter, Google czy YouTube. Na ile z kolei wskazane platformy są same w sobie narzędziami inwigilacji pozostaje odrębną kwestią.

Należy dalej wskazać na obserwowaną zmianę charakteru regionu Azji Wschodniej ze światowego producenta w dominującego konsumenta, co pociąga za sobą korzyści, ale i wyzwania dla tworzących je krajów i społeczeństwa międzynarodowego. Z jednej strony wzrost dobrobytu społeczeństw azjatyckich, z drugiej zaś wizualność związana z możliwościami cywilizacji informacyjnej prowadzi do wzrostu aspiracji konsumpcyjnych bogacących się społeczeństw azjatyckich, a w rezultacie do ogromnej skali dewastacji środowiska.

Dewastacja środowiska jest też rezultatem wzrostu uprzemysłowienia w drugiej połowie XX wieku. Orientacja proeksportowa krajów wschodnioazjatyckich, umożliwiająca imponujące tempo uprzemysłowienia i wzrost dobrobytu krajów regionu, oparta była na tradycyjnych źródłach energii znacząco przyczyniając się do dewastacji środowiska naturalnego. Szacuje się, że udział Azji Wschodniej w światowej emisji gazów cieplarnianych wzrósł z 25% w latach 90. ubiegłego wieku do 40% w pierwszej dekadzie XXI wieku i 50% obecnie (WDI 2023).

Przejście cywilizacyjne zazwyczaj wymuszone jest przez czynniki zewnętrzne, a przynajmniej jest przez nie intensyfikowane. W tym względzie należy odwołać się do pandemii Covid-19, która – w bardzo krótkim czasie (niejednokrotnie były to dni czy tygodnie) – wymusiła zmiany, które nie były możliwe przez lata czy dekady oraz stała się nieodłącznym czynnikiem przejścia cywilizacyjnego. W rezultacie pandemii Covid-19 pojawiły się bądź zintensyfikowały dwa procesy, mianowicie: deglobalizacja oraz globalizacja informacji.

Deglobalizacja zapoczątkowana pandemią Covid-19, a dotycząca głównie procesów produkcyjnych, transportu, łańcuchów dostaw czy turystyki, wzmocniła

zaawansowane już w regionie procesy współpracy i integracji, prowadząc do coraz większej regionalizacji oraz działań na rzecz regionalnych dóbr publicznych oraz instytucjonalizacji nowych rozwiązań integracyjnych, umożliwiających przynajmniej częściowe dostosowywanie się do tworzących się warunków cywilizacji informacyjnej oraz nowego poprzemysłowego modelu gospodarki. Egzemplifikacją tego było podpisanie 15 listopada 2020 roku w Hanoi Regionalnego Całościowego Partnerstwa Gospodarczego (RCEP), zacieśniającego współpracę w szerszych granicach regionu Azji Wschodniej i Pacyfiku.

Globalizacja informacji, która rozpoczęła się jeszcze przed pandemią, została w jej rezultacie zintensyfikowana, co przyspieszyło tworzenie cywilizacji informacyjnej w krajach regionu oraz w ujęciu międzykontynentalnym i globalnym. Możemy się spodziewać pogłębiania tych procesów, tj. deglobalizacji, regionalizacji oraz globalizacji informacji. Deglobalizacja będzie współcześnie intensyfikowana przy zastosowaniu nowoczesnych technologii (a w rezultacie możliwości produkcyjnych w krajach rozwiniętych przy zastosowaniu robotów).

Warto również odnieść się do czasu trwania oraz zasięgu terytorialnego cywilizacji. Cywilizacja agrarna objęła cały glob ziemski. Cywilizacja przemysłowa do 2. połowy XX wieku nie wyszła poza Europę (nie oznacza to jednak, że w innych regionach świata nie było wielkich cywilizacji, w tym azjatyckich). Cywilizacja informacyjna obejmuje cały glob, ale w wybiórczym stopniu. Pojawiają się swego rodzaju oazy cywilizacji informacyjnej czy przebłyski cywilizacji wiedzy. Obserwujemy, że najbiedniejsi mieszkańcy krajów afrykańskich mają smartfony, żebracy w Chinach aplikacje WeChat do pobierania datków. Paradoxem jest to, co można było zaobserwować w wymiarze edukacji w trakcie pandemii Covid-19. Mianowicie, studenci z krajów rozwijających się podczas pandemii i edukacji online mieli możliwość łączności internetowej poprzez użycie smartfonu czy laptopa pomimo występujących przerw w dostawach elektryczności. Możliwości, czy też możliwości wybiórczego korzystania z cywilizacji informacyjnej dotyczą więc krajów na każdym poziomie rozwoju. Obserwujemy też powstawanie nowych technologii, start-upów, czy nowoczesnych narzędzi komunikacji właśnie w krajach rozwijających się, które stały się globalne.

Co więcej, o ile cywilizacja przemysłowa ma ograniczenia terytorialne, o tyle cywilizacja informacyjna ma charakter wirtualny niejako „przeskakując” terytorialność. Nowe systemy komunikacyjne, powstałe w rezultacie wykorzystania nowoczesnych technologii, związanych z przesyłaniem informacji, obrazów, sterowaniem produkcją, gromadzeniem danych, wykorzystywaniem robotów czy sztucznej inteligencji, przekształciły realia gospodarcze, pozwalając na przekraczanie barier technicznych i geograficznych. Nie da się jednak przeskoczyć elementarnych braków wiedzy i umiejętności, począwszy od umiejętności piśmienniczych, analitycznych oraz niezbędnych dla partycypacji w cywilizacji informacyjnej umiejętności krytycznego i kreatywnego myślenia. Podstawowe znaczenie dla przewagi konkurencyjnej narodów w nowo kreujących się realiach będzie miał więc odpowiedni system edukacyjny i to pozostaje dużym wyzwaniem w nowych tworzących się warunkach.

Zakończenie

Rewolucja przemysłowa i cywilizacja przemysłowa były wynikiem nowo ukształtowanego społeczeństwa oraz uzyskanych praw politycznych i obywatelskich. Przez cały czas swego trwania, a więc co najmniej przez 200 lat, również wspierała i wzmacniała prawa jednostki – nie tylko na terenie Europy, ale również w innych częściach świata. W rezultacie rosła otwartość w interakcjach ludności, prowadząc do postępu cywilizacyjnego na skalę niespotykaną wcześniej. To, co budzi współcześnie obawy, to fakt, że cywilizacja informacyjna może doprowadzić do utraty zdobytych przez wieki i posiadanych wolności jednostki. Nowe technologie informacyjne pozwalają bowiem na kontrolę w niespotykanym dotąd zakresie. Ponadto, tak jak coraz większa otwartość stymulując kreatywność pchała do rozwoju, tak zamknięcie jednostek i społeczeństw może być początkiem zamykania cywilizacji.

Przyszłość krajów azjatyckich w tworzącej się cywilizacji informacyjnej będzie uzależniona od wykorzystania potencjału całego regionu oraz komplementarności poszczególnych gospodarek, co ma szansę umożliwić nie tylko aktywną partycypację w tzw. czwartej rewolucji przemysłowej (Przemysł 4.0), ale jej tworzenie i przewodnictwo, dalszy awans społeczeństw azjatyckich oraz transformację gospodarki światowej w kierunku nie tyle *Pax Sinica* co *Pax Asiana*. Warunkiem *sin qua non* takiego scenariusza będzie jednak utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa w regionie i świecie, co okazuje się największym wyzwaniem kolejnych dekad XXI wieku.

Bibliografia

- Kleer J. (2016), Cywilizacje i ich przesilenia, *Studia Ekonomiczne*, (1), s. 135–154.
- Kleer J. (2021), *Ekonomiczne i społeczne skutki przesileń cywilizacyjnych*, Instytut Nauk Ekonomicznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Kleer J., K.A. Nawrot (2018), *The Rise of Megacities. Challenges, Opportunities and Unique Characteristics*, J. Kleer, K.A. Nawrot (red.), World Scientific, London.
- Lee H.-H., D. Park (2021), *Post-COVID Asia. Deglobalisation, Fourth Industrial Revolution, and Sustainable Development*, World Scientific, London.
- Nawrot, K.A. (2004), *Państwa ASEAN wobec procesów globalizacji*, w: P. Deszczyński (red.), *Globalizacja gospodarki*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Nr 44, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Nawrot, K.A. (2007), *Integracja regionalna z perspektywy Azji Południowo-Wschodniej i Ameryki Łacińskiej*, w: M.F. Gawrycki (red.), *Ameryka Łacińska w regionie Azji i Pacyfiku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Nawrot, K.A. (2018), *Afryka w warunkach przesileń cywilizacyjnych*, w: J. Kleer, E. Mączyńska (red.), *Państwo w warunkach przesileń cywilizacyjnych*, Polska Akademia Nauk, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, Warszawa.
- Nawrot, K.A. (2020), *Azja Wschodnia pomiędzy globalizacją a rozwiązaniami regionalnymi*, w: J. Kleer, K. Prandecki (red.), *Zmieniający się świat a globalizacja*, Polska Akademia Nauk, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, Warszawa.

- Nawrot, K.A. (2021), *Współpraca i integracja gospodarcza Azji Wschodniej. Studium teoretyczno-empiryczne*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Nawrot, K.A. (2023), Assessing the effects of trade regionalism in East Asia – evidence from augmented gravity models, „Applied Economics” 2023, 55:12, 1285–1297, DOI:10.1080/00036846.2022.2097181.
- UNDP (2023), *Human Development Reports*, <http://hdr.undp.org>, data dostępu 2.08.2023.
- WDI (2023), World Development Indicators, World Bank Database.
- WEF (2017), *The Global Competitiveness Report 2017–2018*, World Economic Forum, Geneva.

Tabela 3. Wskaźniki atrybutów cywilizacji informacyjnej gospodarek Azji Wschodniej w 2022 r.

	Chiny	Japo- nia	Korea Połud- niowa	Hong- kong	Fili- piny	Indo- nezja	Male- zja	Singa- pur	Tajlan- dia	Bruncei	Kam- bodża	Laos	Mjan- ma	Wiet- nam
Średnia liczba lat nauki	7,6	13,4	12,5	12,2	9,0	8,6	10,6	11,9	8,7	9,2	5,1	5,4	6,4	8,4
Bezrobocie	5,6	2,8	3,9	5,8	2,52	4,25	4,54	4,1	1,21	4,91	bd	bd	1,5	2,4
% społeczeństwa z umiejętnością czytania i pisania	97,2	bd	bd	bd	bd	95,9	bd	97,2	94,1	97,6	83,9	87	bd	bd
Kobiety	95,6	bd	bd	bd	bd	94,5	bd	95,8	92,8	96,9	79,8	82	bd	bd
Mężczyźni	98,6	bd	bd	bd	bd	97,4	bd	98,5	95,5	98,3	88,4	91	bd	bd
Wydatki rządowe na edukację (% PNN)	1,8	2,7	4,6	2,8	1,84	3,26	3,9	2,7	bd	3,9	2	2,6	1,65	4,6
Poziom urbanizacji	63,6	91,9	81,4	100	47,4	56,6	77,2	100	52,2	78,5	25,2	36,9	31,8	38,8
Wzrost populacji w miastach (roczny wzrost w %)	2	-0,3	0,1	-0,35	2,17	2,1	1,8	3,3	1,51	1,2	2,86	3,1	1,7	2,6
Eksport wysokich technologii (% eksportu przemysłowego)	31,3	18,6	35,7	69,6	64,2	8,42	53,8	55,2	27,7	1,3	2,3	23,2	5	41,7
Indeks kapitału ludzkiego	0,65	0,8	0,79	0,81	0,51	0,54	0,61	0,88	0,6	0,6	0,5	0,45	0,47	0,68
Eksport technologii ICT (% eksportu dóbr)	27,1	8,9	28,9	57,9	50,9	3,33	34,7	34,7	16,2	0,04	2,5	4,5	0,59	38,8
Wydatki na badania i rozwój R&D (% PKB)	2,4	3,2	4,8	0,9	bd	0,28	bd	bd	bd	bd	bd	bd	0,14	bd
Liczba naukowców w R&D (na 1 mln mieszkańców)	1584	5454	8713	4352	bd	395	bd	bd	bd	bd	bd	bd	31,8	bd
% użytkowników Internetu	73	90	96	92	47,1	53,7	96,7	92	85,3	98	60	62	44	74

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych WDI (2023).

Tabela 4. Wskaźniki atrybutów cywilizacji informacyjnej Azji Wschodniej i Świata w 2022 r.

	Świat	UE	Afryka Subsaharyjska	Azja Południowa	Azja Wschodnia i Pacyfik	Ameryka Łacińska	Bliski Wschód i Afryka Północna	Ameryka Północna
Średnia liczba lat nauki	8,6	10,6	6,0	6,7	7,8	9,0	bd	bd
Bezrobocie	6,7	7	bd	4,8	4,6	10,5	9	3,4
% społeczeństwa z umiejętnością czytania i pisania	86	bd	67	73	96	94,1	79,7	bd
Kobiety	83	bd	60	65,2	94,5	93,7	73,1	bd
Mężczyźni	90	bd	73	80,9	97,5	94,5	85,7	bd
Wydatki rządowe na edukację (% PNN)	3,86	4,6	3,3	2,7		5,1	5,1	4,4
Poziom urbanizacji	56,9	75,4	42,4	35,8	62,2	81,6	66	82,9
Wzrost populacji w miastach (roczny wzrost w %)	1,55	0,5	4	2,3	1,45	0,96	1,9	0,76
Eksport wysokich technologii (% eksportu przemysłowego)	21,9	14,9	4,6	10,3	32,9	13,4	8,3	18,9
Indeks kapitału ludzkiego	13,4	5,4	0,45	1,9	27,6	6,4	5	7,4
Eksport technologii ICT (% eksportu dóbr)	2,62	2,3	bd	bd	2,63	bd	1,5	3,3
Wydatki na badania i rozwój R&D (% PKB)		4257,5	bd	bd	1928,9	bd	bd	bd
Liczba naukowców w R&D (na 1 mln mieszkańców)	63	86,8	35,8	42,8	72,2	76,1	77,2	91,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych WDI (2023).